

O OGNIOTRWAŁYCH ŁACZ KAMIONKOWYCH Z REJONU TOMASZOWA LUBELSKIEGO

UKD 563.61.551.782.19(438.14-12 Tomaszów Lubelski)

Szeroki rozwój przemysłu ceramicznego, wyrażający się m.in. uruchamianiem nowych zakładów również we wschodniej Polsce (Krasnystaw), powoduje zwiększenie zainteresowania zapleczem surowcowym, dotychczas słabo poznanym w tym rejonie. Idąc na przeciw nowym potrzebom autor zainicjował odpowiednie prace geologiczne w południowej Lubelszczyźnie, a to ze względu na zarysowujące się tam możliwości.

Podstawą do zaproponowania takich prac były wiadomości zebrane w latach trzydziestych, kiedy to z inicjatywy prof. M. Kamińskiego dokonaliśmy częściowego rozeznania w obszarze Roztocza Lwowsko-Tomaszowskiego, którego północna część mieści się w obecnych granicach naszego kraju (7).

Na obszarze Roztocza od dawna były znane miejsca występowania ław miocennych, określanych jako „ły podwęglowe” lub „glinki garncarskie” (3), które uważano za ogniotrwałe i wykorzystywano w istniejących dawniej w tych stronach, m.in. w Potyliczu i Racie obok Rawy Ruskiej oraz w Lubyczy Królewskiej koło Tomaszowa Lubelskiego, zakładach ceramicznych (kamionkowych, fajansowych i kaflarskich — 1, 2, 5, 6).

Omawiane ły „zalegają w górnym miocenie (III piętro śródziennomorskie) w ogniwie poderwillowym, mając u spągu zielone i białe piaski, u stropu zaś w pewnych przypadkach węgiel brunatny, w innych — piaski nadwęglowe i piaskowce, leżące bezpośrednio pod wapniem średniolitotamniowym. ły te występują więc w towarzystwie węgla brunatnego lub też samodzielnie” (3, 7). Miąższość omawianych ław jest zmienna i waha się w granicach od kilku centymetrów do kilku metrów, a występują one bądź w kilku pokładach, bądź też stanowią jeden pokład.

Najbardziej znanymi miejscami ich występowania są: Glińsko obok Żółkwi i Potylicz obok Rawy Ruskiej, poza tym wydobywano je w okolicy Dziewięcierza, Siedlisk, Huty Obiedynskiej i Wróblaczyna, a zatem w obecnych naszych granicach. Niektóre z nich były przedmiotem badań (5, 7, 8). Pewne wzmianki na ich temat można znaleźć w publikacjach z lat ostatnich (4). Niektóre dane, charakteryzujące omawiane ły, zestawiono w tabeli.

ły miocenne, występujące na Roztoczu, wydobywano od niepamiętnych czasów. Cech garncarzy w Glińsku, niegdyś bardzo liczny oraz jeden z najstarszych tego rodzaju na tych ziemiach, szczycił się nadaniami króla Jana III, co mogliśmy stwierdzić przed trzydziestukilku laty. W oparciu o te ły rozwijano również produkcję przemysłową. Pisali na ten temat: E. Krzen (1, 2), który wymienia fabrykę wyrobów kamionkowych w Racie oraz B. Pawlewski (5, 6), stwierdzający w 1907 r., że „w Lubyczy Królewskiej istnieje dziś fabryka fajansu i cegły ogniotrwałej... w Glińsku, Potyliczu, istniały jeszcze niedawno fabryki wyrobów fajansowych... naczynia kamionkowe otrzymywano w... Racie pod Rawą Ruską... w Lubyczy Królewskiej robią kubki, garnuszki, dzbanki, spodki, talerze, półmiski fajansowe itd.”

Istnienie w tych stronach przemysłu i rekordzie było powodem zawniokowania przez E. Krzena w 1897 r. (1) utworzenia w Racie „krajowego warsztatu” dla szkolenia ceramików.

Pochodzenie ły	Glińsko	Potylisz	Dziewięcierz
Skład chem.:			
SiO ₂	47,6	58,0	59,0
Al ₂ O ₃ + TiO ₂	28,8	24,0	28,0
Fe ₂ O ₃	3,1	3,4	1,3
strata praż.	17,5	12,7	10,3
Ogniotrwałość zw., sS	30/31	28/29	30
Woda zarobowa, %	37,0	34,0	39,0
Skurczliwość suszenia, %	7,8	6,2	11,0
Skurczliwość wypalania w 1100°C, %	10,4	5,2	8,8
Nasiakliwość po wypaleniu w 1100°C, %	4,7	18,5	0,3

Bezpośrednio przed ostatnią wojną ły dla potrzeb garncarzy wydobywano m.in. w okolicach Dziewięcierza, w odległości kilkaset metrów na E od tej wsi. W posiadanych zapiskach z tego okresu odnotowano dwa miejsca eksploatacji, a mianowicie „na terenie Hrynka Junko, z głębokości ok. 3 m z warstwy miąższości ok. 60 cm oraz w miejscu odległym od poprzedniego o ok. 30 m — nieco powyżej stoku — z głębokości ok. 7 m z warstwy miąższości ok. 50 cm”. Jako inne miejsca występowania obok Siedlisk wymieniano wówczas: „Jalimkę”, „Pod Ujeżdżalnią”, „Pod Kiczarą”, „Pod cmentarzem” oraz „Weled”.

Przedstawiając powyższą informację wyrażam pogląd, że może ona być pomocna dla podjęcia wstępnych prac poszukiwawczych. W przypadku ich pozytywnych wyników będzie można przeanalizować zakres dalszego angażowania się.

LITERATURA

1. Krzen E. — W sprawie krajowego warsztatu garncarskiego. Memoriał nieopublikowany z 10.7. 1897.
2. Krzen E. — Projekt sprawozdania dla Izby Handlowej i Przemysłowej we Lwowie. Krajowa ceramiczna stacja doświadczalna we Lwowie, 1893. — nieopublikowany.
3. Łomnicki A. — Atlas geologiczny Galicji. Tekst do z. X, Kraków, 1898.
4. Ney R. — Miocen południowego Roztocza między Horyńcem a Łowczą. Wyd. Geol., 1969.
5. Pawlewski B. — Notatka o kaolinie galicyjskim. Kosmos 1891, nr 132.
6. Pawlewski B. — Przemysł ceramiczny Galicji. Chemik pol. 1907, nr 4.
7. Tokarski Z. — O glinach miocennych Roztocza lwowsko-tomaszowskiego. Prz. ceram. 1937, nr 11.
8. Tokarski Z. — Materiały archiwalne zawierające m.in. wyniki własnych badań z lat 1938—1939.